

ВІДГУК

офіційного опонента на дисертацію Ничкалюка Віталія Григоровича «АКАДЕМІК АН УРСР К. Г. ВОБЛИЙ – ВЧЕНИЙ І ОРГАНІЗАТОР ЕКОНОМІКО-ГЕОГРАФІЧНОЇ НАУКИ ТА ЦУКРОВО-БУРЯКОВОЇ КООПЕРАЦІЇ (ПЕРША ПОЛОВИНА ХХ СТОЛІТТЯ)», поданої на здобуття наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07. 00. 07 – Історія науки й техніки

Актуальність теми дисертаційного дослідження та її зв'язок із науковими програмами

В останні роки збільшується кількість спеціальних ґрунтовних історичних розвідок, які розкривають роль окремих учених в контексті розвитку економічно-географічної науки. До когорти вітчизняних учених світового виміру в галузі економічної географії і статистики належить один з фундаторів цукрово-бурякової кооперації України, академік АН УРСР Костянтин Григорович Воблий (1876–1947). Його внесок у становлення цієї галузі з позицій історичної об'єктивності не розкритий, а серед наукових публікацій переважають роботи дисертанта. Тому дисертаційне дослідження Ничкалюка В. Г. актуальне, воно має важливе наукове й практичне значення і відповідає профілю спеціалізованої вченої ради

Дисертація є складовою частиною тематичного плану науково-дослідної роботи Інституту історії аграрної науки, освіти та техніки Національної наукової сільськогосподарської бібліотеки НААН: «Науково-організаційні та регулятивні засади інноваційної діяльності в системі аграрної науки: теоретико-методологічні, історико-наукознавчі, архівні, бібліографічні аспекти дослідження» (номер державної реєстрації 0116U002102), «Методологічні та організаційні засади управління системою інноваційно-інвестиційного розвитку аграрної науки: історико-концептуальний аспект» (номер державної реєстрації 0116U002103).

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків та їх достовірність

†

Базуючись на змістовній, багатоаспектній фактологічній основі, дослідження дає змогу доповнити прогалини в історії розвитку зазначененої проблеми, сприяє об'єктивному переосмисленню та узагальненню досвіду в історії науки, допомагає правдиво висвітлити маловідомі сторінки історії цукрово-бурякової кооперації України. Аналіз тенденцій процесу становлення й розвитку вітчизняної економічно-географічної науки здійснено через призму наукового внеску академіка К.Г. Воблого в цю галузь пізнання. З'ясовано основні чинники, які впливали на процес формування К.Г. Воблого

як вченого в галузі економічної географії, політичної економіки, статистики та педагога, запропоновано періодизацію життєвого шляху, систематизовано його праці.

Основні наукові положення, які одержані автором за результатами досліджень, відображені в висновках. Зокрема виділено основні етапи життя та науково-організаційної діяльності професора К. Г. Воблого: I період (1896–1906); II період (1907–1918) III період (1919–1947) (с. 168 – 169). Розглянуто внесок К. Г. Воблого у становлення вітчизняної економічної географії кінця XIX – початку XX ст. та визначення комерційно-географічного, етногеографічного; галузево-статистичного; антропогеографічного та районного напрямів досліджень. Розкрито підґрунтя зародження економічно-географічного етапу розвитку географічної науки (с. 169). Систематизовано праці вченого за двома хронологічно-тематичними рубриками (с. 171). З'ясовано внесок академіка у розробку статуту ВУАН, ведення засідань її Президії (с. 170), економічно-географічне районування областей України на основі рівня розвитку продуктивних сил. Доведено, що академік АН УРСР К. Г. Воблій був фундатором економіко-географічної науки та цукрово-бурякової кооперації в Україні (с. 173).

Загалом наукові положення дисертаційного дослідження, висновки достатньо обґрунтовані, вірогідні і відповідають поставленим завданням. Робота характеризується широкою фактологічною та ґрунтовною джерельною базою. Для цього автор проаналізував 143 джерел, наукових праць, періодичних видань тощо.

Наукова новизна одержаних результатів та повнота їх викладу в опублікованих працях

Наукова новизна одержаних результатів полягає в тому, що вперше в українській історіографії всебічно досліджено наукову діяльність К.Г. Воблого. Систематизовано творчу спадщину ученого в контексті становлення вітчизняної економічної географії кінця XIX – початку ХХ ст., здійснено періодизацію творчої діяльності, розкрито особливості його науково-освітньої діяльності у вітчизняних вищих навчальних закладах, комплексно оцінено його науково-організаційну діяльність в Інституті економіки Академії наук УРСР.

За результатами дисертаційного дослідження опубліковано 8 наукових праць, з яких 5 статей – у виданнях, визначених Міністерством освіти і науки України фаховими з напрямку історичні науки, в тому числі 1 стаття – в іноземному журналі, 3 тез доповідей – у збірниках матеріалів наукових конференцій.

Оцінка змісту дисертаційної роботи, її завершеність

Зміст роботи відповідає темі дисертаційної роботи. Дисертантом обґрунтовано актуальність, новизну і практичне значення роботи, чітко-

визначено його мету і завдання, методологічні основи. Звертає на себе увагу викладення й обґрутування у роботі методів проведення науково-історичного аналізу. Структура дисертації зумовлена метою і завданнями дослідження. Обсяг основного тексту дисертації – 173 сторінки. Робота складається зі вступу, 3 розділів, висновків, списку використаної літератури, 9 додатків. Загальний обсяг дисертації – 196 сторінок.

У вступі розкрито актуальність дисертаційного дослідження, зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, обґрунтовано мету та сформульовано завдання, визначено об'єкт і предмет, хронологічні та територіальні межі, розкрито методологічну основу дослідження, показано наукову новизну отриманих результатів та їх практичне значення, апробацію результатів дисертації, наявність публікацій за темою дослідження та структурою роботи. Опрацювавши достатню джерельну базу, дисертант чітко визначив науковий апарат дослідження. Відповідно до поставлених завдань, розкрив наукову новизну, окреслив практичне значення одержаних результатів.

У першому розділі здійснено історіографічний аналіз літератури, висвітлено джерельну базу і методологію дисертаційної роботи. Другий розділ «Науково-організаційна та педагогічна діяльність К. Г. Воблого в контексті розвитку економіко-географічної науки» присвячений висвітленню основних відмінностей розвитку економічно-географічної науки, ролі Наукового товариства ім. Шевченка та творчості С. Рудницького й П. Тутковського у її становленні. Аналіз основних чинників формування особистості вченого та його науково-педагогічну творчість та організаційну діяльність в Академії наук УРСР розглянуто в підрозділах 2.2 – 2.4.

У третьому розділі «Науковий доробок академіка К. Г. Воблого» здійснено комплексний аналіз наукових робіт ученого, висвітлено закономірності розподілу терен України на економічні райони. Розглянуто пріоритетні галузі сільськогосподарського виробництва, які доцільно практикувати у кожному регіоні на основі об'єктивних закономірностей територіального поділу праці, розміщення продуктивних сил, формування територіально-виробничих комплексів, етнічних та історичних особливостей цих територій. Проаналізовано інтелектуальний доробок К. Г. Воблого з розвитку цукрової промисловості, його рекомендації щодо проблем меліорації та гідроенергетики Дніпра.

Можна констатувати, що робота має характер завершеної праці з історії науки і техніки.

Відповідність змісту автореферату основним положенням дисертації, зауваження та дискусійні положення

Зміст автореферату повністю розкриває основні положення і результати дисертації, які достовірні, мають наукову новизну і відповідають вимогам ДАК Міністерства освіти і науки України.

У цілому, позитивно оцінюючи дисертаційну роботу В.Г.Ничкалюка, повноту методологічної та теоретичної основи дослідження і актуальність, водночас, варто зазначати, що проаналізоване дисертаційне дослідження, містить деякі дискусійні положення та зауваження, які носять рекомендаційний характер, а саме:

“

по-перше, назва підрозділу 3.4. ***«Розв'язання проблеми зрошення, меліорації та осушення земель»*** сформульована некоректно (с. 156). Поняття меліорація має широке змістове наповнення – «покращення властивостей природно-територіальних комплексів, ґрунтів, вод, рельєфу тощо». Натомість поліпшення здійснюють різними методами: зрошування, осушення, вапнування, гіпсування, заходами запобігання: водної та вітрової ерозії, зсуvin, паводків і т. д. У підрозділі розглянуто не лише проблеми зрошувальної та осушувальної меліорації ґрунтів, а й заходи щодо: «змінення ярів, підмивних берегів та їх залисення» (с. 18 автореферату) регіону верхнього і середнього Дніпра. На наш погляд назва підрозділу: ***«Внесок академіка К.Г. Воблого у розв'язання проблеми меліорації регіону верхнього і середнього Дніпра»*** є коректнішою і точніше віддзеркалює зміст підрозділу.

по-друге, дисертант надав перевагу аналізу й оцінці творчого простору К. Г. Воблого за цінностями економічного критерію. Він детально розглянув ідеї та погляди академіка щодо поєднання провідних центрів економічних районів водними артеріями, меліорації, зокрема на с. 157 зазначено: «У межах СРСР це були чотири головні сполучення: 1) з Донбасом через річку Самару та її притоки Вовча; 2) з Доном через річки Самару – Торець – Північний Донець – Дон; 3) з Камсько-Волзькою системою через річки Десну – Болву, Жіздру – Оку; 4) з Невою через річки Західну Двіну, Ловать – Ільменське озеро – Волхоз – Ладозьке озеро – Нижу»; на с. 158 – «Подалішим кроком на шляху до розв'язання проблеми Великого Дніпра, на думку вченого, буде перетворення забутого шляху через сполучення басейнів Дніпра та Дону, а пізніше і Волги (Волго-Донський канал)»; на с. 159 – «Сполучення Десни з Окою дозволить сполучити Дніпровський басейн з Волзько-Камським. До цієї водяної магістралі буде увімкнута й Москва.»; на с. 161 – «До проблеми Дніпра входить і завдання меліорації: у верхній і середній його частині вони будуть осушувальними, на нижньому Дніпрі – зрошувальними. Передбачається осушити в перспективі генплану 5 млн га боліт і заболочених земель.»; на с. 162 – «Проект Дніпра змінить енергобаланс Київської області, де передбачено будівництво двох

великих гідростанцій – Переяславської та Вишгородської, які стануть потужною енергетичною базою для промисловості, сільського господарства і транспорту.» та «Планується збудувати невеликі гідроелектростанції, а саме: 13 – на річці Тетерев, 8 – на річці Рось, 3 – на річці Случ, 4 – на річці Горинь.» й «Велике значення для Київської області матиме нова водна магістраль місцевого характеру Тетерів – Південний Буг (протяжність 700 км).» тощо. Автору необхідно посилити елементи критичного аналізу і розділити економічний та екологічний підходи з точки зору їх цінності та перспектив для майбутніх поколінь.

по-третє, у висновках до дисертації автор подекуди вдається до надмірної деталізації, зокрема: «*Виявлено, що у 1904 р. К. Г. Воблий з відзнакою закінчив юридичний факультет Варшавського університету зі ступенем кандидата права за роботу «Заатлантическая эмиграция, ее причины и следствия» (с. 168) чи: «З'ясовано, що науково-педагогічну роботу вчений продовжив в Університеті Святого Володимира – спочатку професором-стипендіатом, а після складання в 1905/06 навчальному році усного іспиту на ступінь магістра політичної економіки й отримання звання приват-доцента по кафедрі політичної економіки і статистики, в січні 1907 р. почав викладати політичну економіку» (с. 169).* У подальшому необхідно посилити увагу до елементів узагальнень, з'ясування тенденцій, формулювання закономірностей, взаємозв'язку між особистими, науковими, виробничими, політичними, історичними чинниками.

по-четверте, дисертаційна робота не позбавлена неточностей, стилістичних огірків, росіянізмів, тощо, зокрема: використання рос. кальки «на протяжении» у адаптованому вигляді «протягом» (с. 43, 75) – необхідно «впродовж»; недосконало висловлену думку: «*Праці цього періоду являють собою класичний науковий звіт накопиченого фонду знань про народну духовну культуру різних регіонів України*» – слід записати: «*Праці цього періоду мають форму класичного наукового звіту накопиченого фонду знань про народну духовну культуру різних регіонів України*» (с. 59); конструкцію: «*направлене на розгляд внутрішніх їх властивостей*» – варто замінити на «*спрямоване на розгляд внутрішніх властивостей*» (с. 58), а висловлену думку: «*Обов'язки останнього зводилися до виконання повноважень президента у разі його відсутності*» – на: «*За своїми посадовими обов'язками він мав повноваження президента у разі його відсутності*»; часте вживане словосполучення: «низка наукових праць» (с. 28, 30, 32 (двічі), 57 та ін.) – слід урізноманітнити виразами із аналогічним змістом. У назві теми дисертації акцент зроблено на: «економіко-географічну науку», а в об'єкті дослідження – на «агроекономічну науку» (с. 20). Певні огірхи було помічено на с. 65, 81, 98, 102, 112, 123 та ін.

по-п'яте, у третьому розділі «Науковий доробок академіка К. Г. Воблого» висвітлено особливості розподілу терен України на три економічні райони: 1) Північний (Полісся); 2) Центральний (лісостеп); 3) Південний (степ). Слід зазначити, що в 1952 р. групою науковців під керівництвом академіка К.Г. Воблого уже було виокремлено п'ять економічних районів (груп областей): Центральний; Південно-Східний; Північно-Східний; Південно-Західний; Західний. У подальшому класифікацію природно-сільськогосподарських зон України вдосконалювали й змінювали. У зв'язку з цим в майбутніх студіюваннях автору необхідно приділити увагу:

- порівняльній характеристиці теоретично-методологічних підходів економічного районування, які запропонував академік К.Г. Воблій з сучасними. Необхідно розширити реєстр використаних нормативно-правових та наукових джерел, наприклад, таких як монографія Мартин А.Г. та ін. «Природно-сільськогосподарське районування України» тощо;
- боротьбі довкола економічного районування УРСР; ролі керівників РКП(б) (Г. Зінов'єва, Й. Сталіна, Ф. Артема, М. Калініна та ін.); ряду російських урядових (Держплан) та наукових (Комісія з вивчення продуктивності сил АН СРСР) установ і комісій та їх проектів;
- детальному з'ясуванню передумов і причин засудження галузево-статистичного й антропогеографічного напрямів дослідень в Україні у 30-х рр. ХХ ст. і проголошення їх буржуазним вченням.

Однак, висловлені зауваження не впливають на позитивну оцінку дисертації В.Г. Ничкалюка. Здобувач продемонстрував творчий підхід у виборі методологічного інструментарію дослідження, застосуванні ключових положень сучасних фундаментальних теоретичних розробок про природу історичного пізнання, соціальні аспекти історії науки, її норми і цінності, етику вченого та його відповідальність перед суспільством, творчу наполегливість дослідника і наукову інтуїцію.

Загальний висновок про дисертаційну роботу, її відповідність встановленим вимогам Міністерства освіти і науки

Дисертація є самостійним і завершеним дослідженням актуальної теми, достовірність її положень та висновків підтверджена аналізом та використанням широкого кола документальних джерел. У рамках свого дослідження дисертант уперше у вітчизняній історії провів комплексний аналіз генези економіко-географічної науки та цукрово-бурякової кооперації першої половини ХХ ст. та діяльності академіка АН УРСР К. Г. Воблого.

Загальні висновки дисертації відповідають меті та науковим завданням, що визначені дослідником. Положення дисертації, її фактичний матеріал та висновки мають не лише теоретичне, а й практичне значення. За змістовим наповненням, структурою, новизною, важливістю і глибиною наукових розробок дисертаційна робота Ничкалюка Віталія Григоровича «Академік АН УРСР К.Г. Воблий – вчений і організатор економіко-географічної науки та цукрово-бурякової кооперації (перша половина ХХ століття», відповідає вимогам пп. 9, 11, 13 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого постановою Кабінету Міністрів України № 567 від 24.07.2013 р. (Назва постанови із змінами, внесеними згідно з постановою КМ № 656 від 19.08.2015), паспорту спеціальності – Історія науки й техніки, а її автор заслуговує присудження наукового ступеня кандидата історичних наук зі спеціальності 07.00.07. – історія науки й техніки.

Офіційний опонент:

доктор історичних наук, професор
кафедри біології з методикою навчання
ДВНЗ «Переяслав-Хмельницький
державний педагогічний університет
імені Григорія Сковороди»,
Куйбіда Віктор Віталійович

ПІДПІС Куйбіда В.В.
Засвідчує:
Нач. ВК *Від до пасажирсько*